

УДК 94(477.74-21):061-056.87:82:050.9“1834”

**Жінки-благодійниці як засновниці літературних альманахів
«Подарок бедным» та «La Queteuse» в Одесі**

Лісунець Людмила Ігорівна
аспірантка Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
тел. 0971166838
LiydaLisunets@mail.ru

Лісунець Людмила. Жінки-благодійниці як засновниці літературних альманахів «Подарок бедным» та «La Queteuse» в Одесі. Стаття розкриває роль жінок у виданні літературних альманахів, форми їх участі в процесі підготовки збірок до друку. Висвітлено особистий внесок Є. Воронцової, Р. Едлінг, Г. Зонтаг у справу виходу в світ видань, їх мотиви, підсумки діяльності.

Ключові слова: альманах, «Подарок бедным», «La Queteuse» Новоросійське жіноче благодійне товариство опіки бідних, Є. К. Воронцова, Р. С. Едлінг.

Лісунець Людмила. Женщины-благотворительницы как основательницы литературных альманахов «Подарок бедным» и «La Queteuse» в Одессе. Статья раскрывает роль женщин в издании литературных альманахов, формы их участия в процессе подготовки сборников к публикации. Показан личный вклад Е. Воронцовой, А. Зонтаг, Р. Эдлинг в дело выхода в свет изданий, их мотивы, итоги деятельности.

Ключевые слова: альманах, «Подарок бедным», «La Queteuse» Новороссийское женское благотворительное общество опеки бедных, Е. К. Воронцова, Р. С. Едлинг.

Lisunets Lyudmyla. Women philanthropist as founders of the literary almanacs «A gift to the poor» and «La Queteuse» in Odessa. Article revealing the role of women in publishing of the literary almanacs, the forms of their participation in the process of preparation of anthologies for publications. Shows the personal contribution E. Vorontsova, A. Zontag, R. Edling in case of release of the publications, their motives, the results of the activities.

Key words: almanac, «A gift to the poor», «La Queteuse», Novorossiysk women's charitable society for the care of the poor, E. K. Vorontsova, R. S. Edling.

Жіноча історія з початку 60-х рр. ХХ ст. є одним із пріоритетних напрямків історичних досліджень. В основному науковці вивчають життєописання, жіночий рух, участь жінок у розвитку освіти, науки, мистецтва, культури і т. д. Однак, до сьогодні майже невисвітленою залишається їх роль у виданні регіональної періодичної преси, у тому числі

одеських літературних альманахів на 1834 рік, що були підготовлені Новоросійським жіночим благодійним товариством опіки бідних.

Історія видання збірок, їх культурне значення висвітлювалося науковцями: З. Бориневич-Бабайцевою, С. Боровим, І. Гребцовою та ін. С. Я. Боровий розглянув публікацію альманахів в контексті вивчення проблеми книговидавництва в Одесі [2, с. 152-160], З. Бориневич-Бабайцева – під кутом зору участі у видавництві одеських альманахів О. Пушкіна [1, с. 51-69]. До історії видання збірок як частини процесу становлення регіональної преси підійшла І. Гребцова [3]. Відомості про альманахи містяться й в роботах присвячених історії Одеси, однак дана проблема досі не повставала з позицій «жіночих студій» та гендерного підходу. Досліджуючи питання історії публікації альманахів, вчені вказували на причетність жінок до виходу збірок в світ, однак не розкривали їх ролі в «народженні» видань. Для розкриття поставленої цілі доцільно звернутися не лише до попередніх праць із даної проблеми, але й опиратися на джерельну базу, котру становлять альманахи, розкрити умови їх видання.

Жінками-благодійницями було видано дві збірки: одна російською, інша французькою мовою [9; 13]. Російськомовний варіант отримав назву «Подарок бедным», франкомовний – «La Queteuse». Поштовхом до появи альманахів стали надзвичайні обставини. В 1833-1834 рр. ХІХ ст. південними губерніями Російської імперії ширився голод, спричинений неврожаєм. Допомога голодуючим була клопотом місцевої адміністрації, яка займалася вирішенням проблем, що стали наслідками голоду (виділення коштів із казни населенню на задоволення його первинних потреб: їжа, одяг, паливо для опалення житлових приміщень). До організації надання підтримки голодуючим долучилося й Жіноче благодійне товариство, яке зуміло зібрати 107 тис. руб. для потреб постраждалих. Але незважаючи на всі зусилля влади і громадян, коштів не вистачало. За таких обставин керівництво Новоросійського жіночого благодійного товариства в особі Є. К. Воронцової

(голова) та Р. С. Едлінг (заступник) прийняло рішення видати у добродійних цілях літературні альманахи.

В першій половині XIX ст. видання благодійних альманахів було нетрадиційним і новаторським засобом збору коштів на добродійні цілі. Проте, для одеських благодійниць це була добре обміркована комерційна акція. По-перше, ними був продуманий тип видання – альманах, який як вид періодики став популярним ще з часів декабристів. По-друге, представниці жіночого товариства мали можливість забезпечити літературно-художнє наповнення збірок, залучити багатьох відомих літераторів. По-третє, ними була правильно обрана цільова аудиторія.

Успіх і попит у населення на попередні літературні видання, що були опубліковані в Одесі («Одесского альманаха на 1830 год», виданого під редакцією М. Розберга і П. Морозова й «Литературных листков», щотижневих додатків до «Одесского вестника», які редагував перший) дозволяли благодійницям сподіватися на отримання певної суми, що могла бути використана для надання допомоги бідним.

Перед тим, як перейти до історії видання альманахів, слід відзначити устої тогочасного суспільства, його гендерну нерівність. Література й видавнича справа в Російській імперії першої половини XIX ст., як і інші сфери політичного, економічного, культурного життя країни, знаходилися в руках чоловіків, тому видання збірок жінками було дзвіночком, який сповіщав про збільшення частки участі жінок у громадському житті країни, зміну застарілих гендерних позицій. Треба відзначити, що учасниці товариства взялися за дану справу не маючи знань, навичок і досвіду, потрібних для даного проекту. Не відкидаючи того факту, що основними авторами альманахів були чоловіки, ключова роль жінок полягала в тому, що саме вони були ініціаторами їх видання та вели самостійно всю роботу з редагування збірок. Таким чином, видання альманахів стало одним із проявів гендерної взаємодії.

Р. С. Едлінг мала гарні організаторські здібності, тому на неї була покладена відповідальність за вихід у світ обох альманахів. Вона вела листування з авторами, упорядковувала розділи видань, домовлялася з типографією. Даний внесок у загальну справу не був випадковим. Р. Едлінг приятелювала з багатьма іменитими поетами і письменниками того часу, проводила у своєму будинку літературні вечори, тому їй було досить легко вмовити літераторів надати свої матеріали для публікації.

Одному із перших Р. С. Едлінг написала поетові В. Г. Теплякову, з яким вона вела постійне листування і котрий завдячував їй своїм службовим просуванням. За таких обставин вона могла розраховувати на позитивну відповідь. В листі до поета Р. Едлінг писала: «Я вчора дізналася, що в перших двох номерах «Телескопа» немає «Песни казака». Сподіваюся, що Ви надасте її нам, і прошу Вас принести мені її, як і в тому числі «Старушку», сьогодні ж ввечері, щоб провести через вогнище чистилища, тобто цензуру, якомога швидше» [8, с. 16]. Поет відгукнувся на прохання та на додачу прислав ще один свій вірш «Два Ангела». Твір «Старушка» В. Тепляковим був присвячений Р. Едлінг:

«Когда, грустя, ты дряхлыми перстами
Коснёшься струн поэта своего,
И каждый раз, как вешними цветами
Обвить портрет задумаешь его, –
Пари в тот мир ты набожной душою,
Где для любви настанет вечный май;
И, добрый друг, стихи мои порою
Пред камельком трескучим напевай».

Активним помічником благодійниць став відомий письменник і публіцист О. С. Стурдза, брат Р. С. Едлінг. Його талант цінувала й Є. К. Воронцова. У її бібліотеці зберігалася робота літератора «О богоугодних заведениях г. Одессы». Стаття О. Стурдзи «О благотворительности общественной» відкривала російськомовний варіант

альманахів й носила пропагандистський характер. Зупиняючись, на цілях і завданнях благодійності, етапах розвитку явища, О. Стурдза закликав громадськість засновувати й ставати членами добродійних товариств. Особливу увагу він акцентував на безкорисливості благодійності «Дане дослідження чітко доводить, що людинолюбчі товариства найкращі й найважчі, оскільки ґрунтуються лише на любові... безпристрасна боротьба...без нагороди, без заохочення...ось строгі призначення милосердних братств...» [11, с. 23-24].

Стаття «О частной благотворительности» також була закликом громадськості долучатися до добродійності. Доказом чого є її епіграф «Нехай буде надлишок Ваш, із нуждою їх». Як і в попередній статті автор доводить читачам, що благодійність є однією із чеснот і обов'язком кожного. О. Стурдза наголошував, що займатися добродійністю людям заважають їх пороки «...забаганки, гординя, марнославство, хіть, недбалість – ось вороги людинолюбства та братерства. Вони поглинають надлишок заможного, тобто майно бідняка...» [12, с. 10-11].

Строки видання альманахів були вкрай зжатиими, тому до збору матеріалів долучилися всі члени товариства, які мали змогу допомогти.

Є. К. Воронцова звернулася з проханням надіслати свої твори для публікації до О. С. Пушкіна. В листі, датованому 26 грудням 1833 року, вона писала: «Бідність, що пригнічує місто, в якому Ви жили і котре завдяки вашому імені ввійде в історію, дала можливість проявитися в повній мірі почуттю милосердя його жителів. Утворилося товариство, яке поставило собі за ціль здійснення благородної мети, заради якої було зроблено чимало щедрих пожертвувань...багатьом страждаючим була надана допомога, але потрібно продовжити дану справу...» [10, с. 535]. О. Пушкін, котрий сам був прихильником видання літературних альманахів, пам'ятав про підтримку з боку Є. Воронцової під час свого заслання й про жінку, що займала значне місце в його творчості (воронцовський цикл малюнків, вірші «Талисман», «Сожённое письмо», «Ненастный день потух...» і т. д.), дав позитивну

відповідь на її прохання та пообіцяв надіслати декілька сцен із «Русалки» [9, с. 868]. На жаль, твір не був опублікований в російськомовному варіанті альманахів, ймовірно, по причині коротких строків, а матеріали надіслані О. Пушкіним запізнювалися до виходу в світ видань. Під час підготовки збірок Є. Воронцова відіграла ще одну важливу роль. Використовуючи уповноваження свого чоловіка, М. Воронцова, вона змогла прискорити процес отримання дозволу на друк альманахів.

Відома дитяча письменниця Г. П. Зонтаг, використовуючи свої родинні зв'язки, звернулася за допомогою до публіциста й письменника І. В. Кириєвського. В листі, датованому 16 листопадом 1833 р., вона писала: «Я тепер прошу не просто про послугу, і прошу від імені поважних дам Новоросійського Жіночого товариства опіки бідних. Тобі вже відомо, що в краї неврожай; голод та бідність жахливі. В числі способів, які вигадало жіноче товариство для збору коштів на допомогу бідним вирішено також видати альманахи російською і французькою мовою...Прошу тебе зробити добру справу прислати одну із твоїх п'єс...» [4].

І. Кириєвський, як й інші літератори, одразу відгукнувся на прохання. Він підтримав ідею Новоросійського жіночого товариства та в одному із листів до Г. Зонтаг писав: «В діях одеських дам я бачу не тільки добру справу, але – що на мою думку, краще – справу дійсно прогресивну. Вона гарна не тільки в плані моралі, але й громадському, як новий зігриваючий душу доказ, що освіченість наша просунулась вперед... не менш хорошим знаком здається мені і те, що одеські дами обрали як один із засобів збору коштів видати альманахи» [4]. Стаття І. Кириєвського «О русских писательницах. Письмо к Анне Петровне Зонтаг» також була проявом підтримки жінок, але вже на літературній ниві. Автор вперше написав про жіночу літературу як про особливе соціокультурне явище 30-х рр. XIX ст., що має свої особливості та вектори розвитку [5, с. 120-158]. Серед жінок-письменниць І. Кириєвський виділив: Є. Ростопчину, З. Волконську,

Є. Кульман, Н. Теплову, К. Тимашеву, Г. Готовцеву, Г. Абамелік, і звичайно Г. Зонтаг.

Показовим є те, що серед співавторів альманахів зі своїми роботами виступили й молоді та талановиті поетеси Н. Теплова, Г. Готовцева, О. Северина, Ю. Крюндер (що до речі доводить обґрунтованість слів І. Кириєвського).

На момент видання збірок Н. Теплова вже була визнаною поетесою. Її вірші були опубліковані на сторінках «Московского телеграфа» і «Дамского журнала», а незадовго до виходу в світ «Подарка бедным» вона видала поетичну збірку своїх віршів. Однак, вона не відмовилася допомогти благодійницям і надіслала для публікації в російськомовному альманасі вірш «Спокойствие». Поетеса Г. Готовцева, талант якої був визнаний П. В'яземським, Ю. Бартедьовим, О. Пушкіним, також надала свої матеріали. Р. Едлінг залучила до публікації в франкомовному варіанті альманахів талант своєї давньої подруги Ю. Крюндер, котра надала для друку свою роботу «Олексій. Російська повість». Р. Едлінг, можливо, стала ініціатором публікації поезії своєї сестри О. Севериної, яка померла задовго до видання збірок. Не стала творчим донором збірки Г. Зонтаг, очевидно через своє амплуа дитячої письменниці, твори якої не вписувалися в загальний контекст альманахів.

Починання членів товариства відзначив й одеський вчений та поет А. Шапеллон, присвятивши діяльності жінок в боротьбі з голодом два поетичні твори: «Посвята графині Є. К. Воронцової бідним», «Епілог одеським дамам». В останньому творі автор наголошував на колективній роботі членів організації, котрі в скрутний час дали прихисток сиротам. Посвята ж окремого вірша особі Є. Воронцової свідчить про неабиякий її внесок і особисту ініціативу у справі надання допомоги нужденним.

«Вы можете услышать его в ваших сердцах

Этот призыв к благотворительности,

Для вас, поэтому, признание тех

Кому вы слезы вытирали».

Рішення опублікувати свої роботи на сторінках альманахів прийняли й інші відомі літератори. А. Совинський надав для друку вірш «Сиротка» і переклав сонет А. Міцкевича «Чатырдаг», С. Шевирьов написав нарис «Глаза Италии», П. Морозов – статтю «Праздники Рождества Христова и Новый год в Одессе».

До франкомовного варіанту альманахів, який дістав назву «La Queteuse. Almanach litteraire pour l'annee 1834, public par la societe de charite des dames de la Nouvelle Russie» увійшли твори А. Шапеллона «Підняття Олександрівської колони в Санкт-Петербурзі»; О. Стурдзи «Світ фізичний як емблема морального світу»; Л. Рене «Вмираючий Тасс», [13]. Окрасою франкомовного альманаху став раніше неопублікований вірш Ламартина «Послання до імператора Олександра».

Процес підготовки альманахів яскраво ілюструє прояви «Women's power» (сили жінок), які за допомогою неформальних зв'язків (приятельство, родинні зв'язки) впливали на життя країни.

Російськомовний альманах вийшов у світ у лютому 1834 р., франкомовний – в квітні [6; 7]. Збірки можна було придбати у магазинах Одеси за ціною 7 руб. за екземпляр. Передплатниками альманахів були не тільки одесити, але й жителі інших міст. Збірки відрізнялися між собою за змістом і об'ємом, але всі кошти від їх продажу були передані до рук «сірих і убогих» [3, с. 305].

Таким чином, «Подарок бедным» та «La Queteuse» за класифікацією альманахів належать до типу благодійних. Видання Жіночим благодійним товариством збірок стало прецедентом для започаткування традиції видання літературних альманахів із добродійною ціллю, що оформилася в другій половині XIX ст. Наприклад, збірка «Складчина» була видана російськими літераторами на чолі з І. Гончаровим із метою допомогти голодуючим Самарської губернії, «Клич» – постраждалим від Першої світової війни. Підготовка видань в світ засвідчила зміни громадському житті країни,

збільшення ролі жінок в суспільстві, їх активну позицію, своєчасні та продуктивні дії і, що не менш важливо підтримку жіночих починань з боку чоловіків.

Література

1. *Бориневич-Бабайцева З.* Пушкин и одесские альманахи / З. Бориневич-Бабайцева // Пушкин. Статьи и материалы. (Под ред. М. П. Алексеева). – Одесса, 1926. – Вып. 2. – С. 51-69.
2. *Боровий С. Я.* Книга в Одессе в первой половине XIX века. / С. Я. Боровий // Книга. Исследования и материалы. – Одесса, 1967. – Вып. 1. – С. 152-160.
3. *Гребцова И. С.* Периодическая печать в общественном развитии Южного степного региона Российской империи (Вторая треть XIX в.) / И. С. Гребцова. – Одесса, 2002.
4. Дело истинно просвещенное. Об истории появления на свет альманаха «Подарок бедным» [Электронный ресурс]. Режим доступа // <http://religia.eduhmao.ru/info/5/5683/83611//> Доступ. – 27. 03. 2014.
5. *Кириевский И. В.* – О русских писательницах. Письмо к Анне Петровне Зонтаг / И. В. Кириевський // Подарок бедным. Литературный альманах. – Одесса, 1834. – С. 120-158.
6. Одесский вестник. – 1834. – 21 февраля.
7. Одесский вестник. – 1834. – 18 апреля.
8. Письма графини Р. С. Эдлинг к В. Г. Теплякову // Русский библиофил. – 1916. – № 5. – С. 13-27.
9. Подарок бедным. Литературный альманах. – Одесса, 1834.
10. Жизнь Пушкина, рассказанная им самим и его современниками: Переписка. Воспоминания. Дневники. В 2-х т. / Сост., вступ. ст. и примеч. В. В. Кунина. – М., 1987. – Т. 1.
11. *Стурдза А.* О благотворительности общественной / А. Стурдза // Подарок бедным. Литературный альманах. – Одесса, 1834. – С. 19-43.

12. *Стурдза А.* О частной благотворительности. / А. Стурдза // Подарок бедным. Литературный альманах. – Одесса, 1834. – С. 1-18.

13. *La Queteuse.* Almanach litteraire pour l'annee 1834, public par la societe de charite des dames de la Nouvelle Russie. – Odessa, 1834.